

Prawda o ludzkiej religijności, przekraczając historyczny poziom badań, wskazuje na potrzebę zastosowania rozumiejącej refleksji o charakterze filozoficznym. Powinność podjęcia tego typu refleksji nabiera szczególnej wagi w ponowoczesnej rzeczywistości, niosącej ze sobą liczne faktory, które z perspektywy religii i wiary uznać można za wymagające szczególnego namysłu. Trudno bowiem przeoczyć, że wpisana w ponowoczesność wielopłaszczyznowa płynność życia, w oczywisty sposób determinuje życie poszczególnych jednostek i społeczeństw. W tej płynnej ponowoczesnej rzeczywistości, gdzie niemal nic się nie zaczyna, a także się i nie kończy, wielu ludzi, również deklarujących religijność, zdaje się być dotkniętymi inercją i bezradnością, a co za tym idzie, niepokojem o przyszłość swoją i ludzkości. Nawet jeśli związane z tym opinie o kresie cywilizacji i końcu ludzkości uznać można za zbyt daleko idące, to w oparciu o postmodernizm, nierzadko preferujący wizję absurdalności ludzkiego życia, trudno zbudować uniwersalistyczny model życia jednostkowego i społecznego, również w obszarze życia religijnego. Trudno przeoczyć, iż postmodernizm wykazuje rozliczne sprzeczności: głosząc kres filozofii wciąż ją uprawia, postulując koniec wszelkich ideologii i metanarracji kreuje nowe, deklarując obalenie wszystkich mitów tworzy kolejne. Krytykując niekiedy bezpardonowo fundamentalizm sam wypowiada się fundamentalistycznie, a głosząc tolerancję wobec wszystkiego, nie jest tolerancyjny wobec odmiennych narracji. Preferując zwątpienie w sens wszystkiego, stara się, i to z pewną pasją, budować nowy świat na bazie tych „nowych” ideałów. Wydając się nawet zbliżać do personalizmu w aspekcie krytyki bestialstw XX wieku oraz ideologii, które za nimi stały, a które były wyraźnie ateistyczne i antychrześcijańskie, postmodernizm zdaje się nie dostrzegać wad współczesności, a niektóre jej hasła bezkrytycznie przejmuje lub świadomie kreuje. Dostrzegając bliską personalizmowi, płynącą z postmodernizmu krytyczną ocenę niektórych idei oświeceniowych i modernistycznych, skierowanych wprost przeciwko chrześcijaństwu jako religii objawionej, nurt ten trudno jednak uznać za sprzymierzeńca tej religii, tak samo zresztą jak i każdej innej religii instytucjonalnej. Z tego właśnie względu, personalizm uznać można za najważniejszy, spójny system myślowy wchodzący z postmodernizmem w wyraźny konflikt, zwłaszcza w odniesieniu do religii. Bazujący na bazie osobowej wizji człowieka i społeczeństwa, a także odniesieniu do obiektywnej prawdy i dobra, personalizm stara się niejako unieważnić postmodernizm, utożsamiający chrześcijaństwo z ideologią.

Z perspektywy personalizmu, choć tego wprost nie przyznaje, postmodernizm obala mit autosoteriologii, nie tylko zresztą oświeceniowej, skoro tak zdecydowanie wskazuje na ułomność człowieka. Otwierając przestrzeń do ważnych dyskusji o fundamentach ludzkiego

losu nurt ten potwierdza konieczność kształtowania jakiś rozwiązań w tym obszarze, lecz nie wykazuje większego zainteresowania szukaniem podstaw dla nich poprzez wejście w dialog z religijnymi propozycjami, zwłaszcza tymi instytucjonalnymi. Pomimo tego, że kontakt człowieka z sacrum ma charakter przedkulturowy, a także swój kulturowy i społeczny wyraz, myśl współczesna często zatrzymuje się wyłącznie na tym wymiarze religii, odrywając jej fenomen od swych korzeni. Konieczność odrzucenia wręcz religii tłumaczy się tu uznaniem jej za system przekonań o dogmatycznej treści, podważających wszelkie inne systemy przekonań, w tym także i religijne. Nawet jeśli sam postmodernizm nosi na sobie konotacje doktryny dogmatycznej, to zdaje się przedstawiać siebie właśnie jako jedyne źródło pełnej prawdy i wolności. Skoro zaś religia stanowi dla niego na tym polu zagrożenie, to stara się ją zwyczajnie deprecjonować, zwłaszcza kontestując jej racjonalność. Pomimo tego jednak, że postmoderniści początkowo mówili o religii niechętnie, to jednak z czasem uwidoczniła się tu wręcz ukryta opcja religijna, choć oferująca *quasi*-transcendencję. Pomimo tego, że w „religijnym” dyskursie postmodernistycznym uwidacznia się silna tendencja do odrzucenia hipotezy istnienia osobowo rozumianego Boga, to wspiera się on jednak wciąż na hipotezie metafizycznej i odwołuje do metaforyki religijnej i teologicznej.

W dosyć często antytetycznych względem siebie opiniach formułowanych w kręgu myśli religijnej inspirowanej chrześcijaństwem, a odnoszących się do losów religii i człowieka wierzącego w ponowoczesności, można dostrzec rodzaj inspiracji do pogłębionych badań naukowych w tym zakresie. Ze względu na to, że wiara i religia odnoszą się do wszystkich wymiarów ludzkiego życia, kwestie te analizują przedstawiciele niemal wszystkich współczesnych nauk. Budzą one oczywiście, jak zawsze, zainteresowanie filozofów i teologów, ale także socjologów, pedagogów, psychologów, ekonomistów, kulturoznawców, czy wreszcie przedstawicieli nauk przyrodniczych. Dostrzegając ten fakt, w prezentowanej rozprawie sięgnięto po źródła i opracowania ze wszystkich tych dyscyplin. Już sam jej tytuł – *Homo religiosus w ponowoczesnej rzeczywistości (perspektywa personalizmu)* - czyni naturalnym to, iż odwoływano się w niej przede wszystkim do licznych autorów mających wpływ na kształt ponowoczesnej rzeczywistości, a więc zarówno przedstawicieli szeroko rozumianego postmodernizmu, jak i krytycznych względem niego zwolenników personalizmu. Adekwatnie do tematu dysertacji odniesiono się przede wszystkim do autorów eksplorujących różne aspekty wiary i religijności człowieka. Podejście to umożliwiło holistyczną i krytyczną analizę wyzwań, jakie stawia ponowoczesność wobec życia duchowo-religijnego, poprzez ukazanie wzajemnych relacji i wpływów między poszczególnymi aspektami rzeczywistości.

Do szczególnie ważnych źródeł rozprawy zaliczyć trzeba dzieła ważnych myślicieli reflektujących nad ponowoczesną rzeczywistością, takich przede wszystkim jak Zygmunt Bauman, Leszek Kołakowski, ks. Tomas Halik, ks. Józef Tischner, ks. Alfred Wierzbicki, czy też biskup J. Życiński. Zwłaszcza Kołakowski, zdaniem autora, należy do bardzo wnikliwych analityków życia duchowego i religijnego w ponowoczesności, zdając się przy tym z wyraźną troską i szacunkiem odnosić się do tej tak intymnej jak wiara kwestii. Z kolei we wspomnianych duchownych dostrzec można tych katolickich myślicieli, którzy podążając drogą personalizmu i wiary, nie ograniczają się do krytyki myśli ponowoczesnej, lecz starają się z jej przedstawicielami podejmować twórczy dialog. W odróżnieniu od myślicieli postmodernistycznych, w dosyć mało intelektualny sposób negujących religię, czy też zwolenników personalizmu kontestujących powierzchownie założenia postmodernizmu, wspomniani autorzy zdają się tworzyć przestrzeń dla absolutnie niezbędnego w tym obszarze intelektualnego dyskursu i polemiki.

Ponieważ wiara i religia w oczywisty sposób wpisują się w sferę duchowego doświadczenia człowieka, wykorzystano też analizy w tym obszarze wielu innych myślicieli chrześcijańskich, w tym m.in. ostatnich papieży: Jana Pawła II, Benedykta XVI, Franciszka, a także Leona XIV, który swoją najnowszą encyklikę zaprosił do debaty o sytuacji człowieka w świecie AI. Wspomniani liderzy religijni, jako uznani myśliciele, starają się konsekwentnie proponować spojrzenie w perspektywie personalizmu na zasadnicze tematy łączące ludzi wierzących i niewierzących. Kierując się kryterium stopnia związku z analizowanym tematem, bibliografię podzielono na literaturę przedmiotu i literaturę pomocniczą.

Przygotowując tę rozprawę, korzystano z typowych dla obszaru humanistyki metod naukowych: analitycznej oraz syntetycznej. Pierwsza z tych metod umożliwiła szczegółową refleksję nad opisem i zrozumieniem złożonych zjawisk związanych z kondycją człowieka ponowoczesnego, szczególnie w aspekcie jego życia duchowego i religijnego. Z kolei metoda syntetyczna umożliwiła integrację i uogólnienie uzyskanych danych, co pozwoliło wypracować spójne wnioski i nowe, krytyczne syntezy. W monografii zastosowano także elementy metody historyczno-filozoficznej pozwalającej umiejscowić omawiane problemy w kontekście ich historycznego rozwoju i filozoficznych podstaw. Szczególną rolę w trakcie opracowywania rozprawy odegrała metoda personalistyczna pozwalająca analizować i syntetyzować wszystkie podejmowane aspekty przez pryzmat osoby i założeń personalizmu. Metoda personalna odnosi się tu do podejścia badawczego ukierunkowanego na rozumienie człowieka jako osoby, czyli istoty posiadającej unikalną wartość, godność i podmiotowość. W przeciwieństwie do metod redukujących jednostkę do zbioru cech biologicznych, społecznych

lub funkcjonalnych, metoda personalna skupia się na integralności osoby, jej dialogiczności i relacyjności, świadomości, wolności i odpowiedzialności. Metoda personalna, analizując wszelkie fakty i zjawiska w kontekście osobowego wymiaru człowieka, uwzględnia jego wymiar duchowy i związaną z nim religijność i życie wiarą. Uwzględniając aksjologiczne wymiary badanego zagadnienia, metoda ta pozwala na głębsze i całościowe zrozumienie człowieka i złożonych zjawisk społeczno-kulturowych w ich wymiarze osobowym

W ramach monografii starano się zrealizować dwa cele badawcze. Podjęto się ukazania korelacji pomiędzy duchowymi potrzebami człowieka a sposobem myślenia i stylami życia preferowanymi w ponowoczesności. Wskazując na wyzwania, jakie w tym obszarze dziś się ujawniają, autor pracy starał się także zaprezentować możliwości, które wciąż posiada homo religiosus, aby nadać niezbędny sens swoim doświadczeniom oraz znaleźć punkt odniesienia w wierze i religijności. Zasadniczą hipotezą, jaką zakładano w trakcie powstawania monografii, było przeświadczenie, że kategorie religijności, duchowości, czy wiary, są w ponowoczesnym świecie niezwykle pojemne. Z tego też względu, w obrębie personalizmu inspirowanego przede wszystkim religią chrześcijańską, dominuje przekaz o największym kryzysie religii w historii ludzkości. Tezie tej towarzyszy nierzadko przekonanie, iż kryzys ten nie jest jedynie efektem określonych zmian kulturowych, lecz zmiany te posiadają charakter intencjonalnych działań. Zakładano również, że istotnym elementem myśli postmodernistycznej jest kontestacja religii, nierzadko pozbawiona argumentów, a za to dosyć radykalna. Analizy przeprowadzone w trakcie pisania rozprawy pozwoliły zweryfikować te wstępne założenia. Wydaje się więc, iż zarówno negacja religii prezentowana w obrębie postmodernizmu, jak i swego rodzaju próby „obrony” religii przed ponowoczesnością formułowane w obrębie personalizmu, uznać można za niewystarczające i nieprzekonywujące. Egzystując w obrębie złożonej ponowoczesności, człowiek wierzący, podobnie, jak i niewierzący, w wielu punktach zdają się być sobie bardziej bliscy niż mogłoby się zdawać. Z perspektywy personalizmu, a zwłaszcza hierarchii kościelnej, ponowoczesność pozostaje oczywiście poważnym wyzwaniem, które należy podjąć. Brak krytycznej refleksji nad rolą religii i wiary w warunkach ponowoczesności będzie bowiem sprzyjał poszerzaniu się sfery zagospodarowywanej przez nowe religie i ruchy religijne.

Rozdział pierwszy monografii poświęcony jest analizie wybranych, najważniejszych paradygmatów postmodernizmu, z uwzględnieniem ich wpływu na kształtowanie się tożsamości oraz kondycji, również w obszarze życia duchowego i religijnego, współczesnego człowieka, określanego często mianem homo postmodernicus. Ponowoczesność, rozumiana jako okres kulturowy i filozoficzny, charakteryzuje się wyraźną transformacją paradygmatów

poznawczych, społecznych i ontologicznych, które determinują sposób pojmowania świata, jednostki oraz relacji międzyludzkich. W pierwszej części rozdziału przedstawiona zostanie ogólna charakterystyka ponowoczesności, która obejmuje fundamentalne aspekty globalizacji i pluralizmu kulturowego. Jako proces integrowania rynków, kultur i systemów społecznych w wymiarze światowym, globalizacja sprzyja intensyfikacji różnorodności oraz wielogłosowości wartości i norm, co istotnie wpływając na procesy tożsamościowe jednostek i grup społecznych. Pluralizm kulturowy, stanowiący jeden z wyznaczników epoki postmodernistycznej, potęguje relatywizm wartości i prawd, co z jednej strony sprzyja otwartości i dialogowi, ale z drugiej generuje zjawiska rozproszenia i egzystencjalnego chaosu. Kolejnym istotnym paradygmatem omawianym w tym rozdziale jest paradygmat naukowo-technologicznego zbawienia, który zdaje się stwarzać fundament dla współczesnych nadziei na rozwiązanie problemów egzystencjalnych za pomocą postępu naukowo-technicznego. Paradoksalnie jednak, postęp ten, wyraźnie poprawiając jakość życia, często przyczynia się do widocznego spłylenia doświadczeń duchowych. Odgrywa też raczej negatywną rolę w procesie utrwalania konsumeryzmu i sprzężonych z nim postaw alienujących ponowoczesnego człowieka, również w obszarze jego doświadczeń duchowych. Ten aspekt ponowoczesności dobrze zdaje się korelować ze zjawiskiem infantylicyzacji kultury, gdzie dominującej narracji wyraźnie brakuje głębi refleksji. Trudno przeoczyć, że kultura ta staje się często mocno powierzchowna, skoncentrowana na natychmiastowej gratyfikacji i spłyconej rozrywce. W dalszej analizie zostanie podjęta kwestia kontestacji cierpienia, które przestaje być traktowane jako wartość czy też element wzrostu duchowego, a raczej jako doświadczenie zupełnie niepożądane, eliminowane lub sublimowane, co rodzi znaczne konsekwencje dla rozumienia sensu życia i duchowości. Druga część rozdziału poświęcona jest próbie charakterystyki homo postmodernicus, w którym można się dopatrzeć jednostki zagubionej w nadmiarze wolności, co manifestuje się nie tylko jako możliwość wyboru, ale często jako dezorientacja oraz utrata spójnego systemu wartości. Homo postmodernicus cechuje się także predylekcją do irracjonalności, która objawia się odejściem od racjonalnych schematów myślenia na rzecz emocji, intuicji, a niekiedy w akceptacji chaosu poznawczego. Kolejny wymiar tej tożsamości wyznaczany jest konsumpcyjnym stylem życia. Ponowoczesny człowiek jawi się często jako homo consumens, ograniczający się przede wszystkim do dóbr materialnych, usług oraz doświadczeń kulturowych, co bez wątpienia wpływa na fragmentaryzację jego osobowego „Ja” i pogłębia kryzys tożsamości. Poszukiwanie autentyczności i sensu życia w tych warunkach staje się niezwykle trudnym procesem, często prowadzącym do poczucia zagubienia i alienacji. Wprowadzenie to stanowi

punkt wyjścia do głębszej refleksji nad dynamiką ponowoczesności, w której zderzają się nowe paradygmaty kulturowe i egzystencjalne wyzwania. Zrozumienie tych zjawisk jest niezbędne dla dalszej analizy wpływu postmodernizmu na religijność współczesnego człowieka, jego duchowość oraz poszukiwanie wartości w świecie cechującym się relatywizmem i fragmentaryzacją doświadczenia. Analiza uwarunkowań, które definiują człowieka ponowoczesnego, umożliwi lepsze poznanie fenomenu współczesnej kultury i jej konsekwencji dla rozwoju tożsamości oraz duchowości w erze postmodernizmu.

Rozdział drugi podejmuje perspektywę ideowo-egzystencjalną personalizmu jako najbardziej reprezentatywną alternatywę wobec postmodernistycznych ujęć tożsamości i kondycji współczesnego człowieka. Personalizm bazujący na założeniach religii chrześcijańskiej stanowi wręcz swoisty antonim postmodernizmu, oferując integralną definicję osoby oraz rzeczywistości, w której osoba jest kluczowym punktem wyjścia i centralnym elementem interpretacyjnym. Pojęcie osoby w personalizmie pełni rolę hermeneutyczną dla wszystkich dziedzin zakorzenionych w antropologii, umożliwiając realistyczne i relacyjne rozumienie podmiotu jako osobowego uniwersum obejmującego całokształt egzystencji – od bytu Boga, poprzez istoty duchowe, aż po człowieka. Dzięki przyjęciu kategorii osoby, jako klucza syntetyzującego relacje między tym, co konkretne i realne, a tym, co idealne i transcendentne, znika tradycyjne napięcie poznawcze. Personalizm promuje otwartość człowieka na innych, rozumianą jako fundament osiągania pełni człowieczeństwa i budowania wspólnoty. W kolejnych podrozdziałach zostaną omówione kluczowe aspekty personalizmu. W paragrafie pierwszym przedstawiona zostanie ogólna charakterystyka nurtu personalizmu, definiująca jego podstawowe założenia oraz miejsce w tradycji filozoficznej. W paragrafie drugim scharakteryzowana zostanie personalistyczna antropologia i aksjologia, podkreślające unikalność osoby jako wartości samej w sobie oraz źródło norm moralnych i kierunków życia. W trzecim paragrafie omówiona zostanie personalistyczna wizja życia społecznego, która zakłada relacje interpersonalne oparte na szacunku, solidarności, respektowaniu godności każdej bez wyjątku osoby konstytuującej życie społeczne. W paragrafie czwartym podjęta zostanie kwestia afirmacji postępu i posiadania, gdzie personalizm prezentuje postawę krytycznego, lecz jednak zaangażowania, łącząc uznanie wartości rozwoju materialnego i technologicznego z dużą odpowiedzialnością moralną i etycznym gospodarowaniem dobrami. Paragraf piąty poświęcony zostanie niezwykle ważnej społecznie ekofilozofii personalizmu, która stanowi afirmację natury jako integralnej części rzeczywistości osobowej oraz wskazuje na konieczność harmonijnej relacji między człowiekiem a środowiskiem naturalnym, mającym swoje źródło istnienia w decyzji

Absolutu. Na zakończenie, w paragrafie szóstym przedstawiona zostanie perspektywa integralnego humanizmu, czyli koncepcji niejako syntezującej wszystkie wymienione aspekty personalizmu w całościowy model rozwoju człowieka i społeczności, gdzie duchowość, wolność, odpowiedzialność i troska o świat tworzą koherentny system wartości. Tak wyznaczona problematyka stwarza możliwość kompleksowego ukazania potencjału personalizmu jako propozycji alternatywnej wobec fragmentaryzmu i relatywizmu współczesnego postmodernizmu, eksponując jego istotny wkład w dialog antropologiczny, etyczny i społeczno-kulturowy.

Rozdział trzeci poświęcony jest analizie przemian religijności w kontekście współczesnych procesów transformacyjnych, które w dużym stopniu determinują miejsce i rolę religii w życiu jednostki oraz społeczeństwa. Celem tego rozdziału jest ukazanie złożoności zjawisk związanych zarówno z osłabieniem tradycyjnych form zaangażowania religijnego, jak i z pojawianiem się wciąż nowych form duchowości oraz z symptomami odrodzenia religijnego. Kluczowym pytaniem pierwszego rozdziału pozostaje kwestia, czy religia stanowi nieodłączny komponent ludzkiej natury, co pozwala ją rozpatrywać jako pierwotną i uniwersalną kategorię egzystencjalną, czy raczej jest jednym ze zjawisk kulturowych podlegających kontekstualnym zmianom a także i zanikowi. W tym kontekście analizowana jest zarówno tradycyjna, jak i współczesna antropologia religii, która traktuje religijność jako fundamentalny wymiar ludzkiej egzystencji, zakorzeniony w potrzebie poszukiwania sensu, transcendencji oraz więzi wspólnotowej. Omawiane są również różnorodne interpretacje tego fenomenu, które uwzględniają jego wymiar psychologiczny, kulturowy i duchowy. Perspektywa ta ukazuje, że religia, niezależnie od form, może być pojmowana jako integralna część tożsamości człowieka, co stanowi podstawę do rozważań o jego i jej kondycji w dobie ponowoczesności. Drugi paragraf zajmuje refleksja nad procesami laicyzacji i sekularyzacji, które od blisko dwóch stuleci coraz wyraźniej wpisują się w pejzaż religijny wielu społeczeństw, zwłaszcza tzw. rozwiniętych. Laicyzacja, rozumiana jako osłabienie wpływu religii na sferę publiczną, oraz sekularyzacja, czyli przekształcenia społeczno-kulturowe prowadzące do marginalizacji religijności, omawiane są zarówno w aspekcie ich przyczyn, przebiegu, jak i niepokojących religie i Kościoły skutków. Podkreśla się tu, że pomimo postępującego odchodzenia od religii instytucjonalnej, nie oznacza to wcale jej całkowitej eliminacji, lecz często prowadzi do jej daleko postępującej transformacji w nowe formy duchowości i praktyk indywidualnych. Trzeci paragraf poświęcony jest ponowoczesnym formom i założeniom ateizmu, który w nowej epoce nabiera specyficznych cech, czyli odsunięcia od doktrynalnych ram oraz manifestacji w formach agnostycyzmu,

duchowości bezwyznaniowej bądź aktywnej, wręcz ją deprecjonującej krytyki religii. Analizowane są przyczyny tego zjawiska oraz jego implikacje zwłaszcza dla sfery światopoglądowo-moralnej współczesnego człowieka. Podkreśla się jednocześnie znaczną złożoność relacji między ateizmem a religijnością, wskazując na paradoksalne symptomy ich trwania i adaptacji w różnych kontekstach kulturowych. Czwarty paragraf przyniesie ze sobą omówienie symptomów desekularyzacji i odrodzenia religijnego, które stanowią jedną z form odpowiedzi na wyzwania współczesności, świadcząc o dynamicznym charakterze przestrzeni duchowo-religijnej. Przedstawione zostaną zjawiska ożywienia religijnego w różnych tradycjach, wzrost znaczenia duchowości niezależnej od instytucji, a także nowe formy praktyk oraz idei religijnych. Jest to również okazja do ukazania ich wpływu na tożsamość jednostki oraz społeczną tkankę, co ukazuje religię jako wciąż żywy, choć i ciągle ewoluujący wymiar ludzkiego życia, nieustannie podejmujący dialog z rzeczywistością współczesnego świata. Tak określone ramy problemowe rozdziału stwarzają przestrzeń do wielopłaszczyznowej analizy roli religii w procesie transformacji kulturowej i egzystencjalnej, wskazując zarazem na jej trwałość i zmienność, a także znaczenie dla kształtowania tożsamości człowieka ponowoczesnego.

Rozdział czwarty poświęcono analizie ponowoczesnej przestrzeni wiary, która charakteryzuje się daleko posuniętymi przesunięciami, zarówno w rozumieniu, jak i w praktykowaniu religijności oraz duchowości. W kontekście dynamicznych przeobrażeń kulturowych i społecznych, dotąd obowiązujące, tradycyjne granice między sacrum a profanum ulegają zatarciu, co rodzi liczne wyzwania badawcze dotyczące redefinicji fundamentalnych pojęć dla religii i wiary jako doświadczenia duchowego. Rozdział ten stanowi próbę uchwycenia najważniejszych zjawisk i problemów, które konstytuują sferę wiary współczesnego człowieka, ukazując ich złożoność oraz wpływ na refleksję nad kondycją duchowości w epoce ponowoczesnej. Pierwszy paragraf skoncentruje się na problemach związanych z dystynkcją między sacrum a profanum, które w tradycyjnych porządkach kulturowych były zwykle wyraźnie rozgraniczone. W ponowoczesnej przestrzeni wiary obserwujemy jednak silne rozmywanie tych granic, co prowadząc do nowych form doświadczenia religijnego, sprawia duże trudności interpretacyjne związane z funkcją i znaczeniem sacrum. Analiza ta obejmie zarówno aspekty teoretyczne, jak i praktyczne implikacje tego zacierania się różnic dla ponowoczesnego życia religijnego, ale i społecznego. Drugi paragraf poświęcony zostanie fenomenowi nowej religijności, stanowiącemu odpowiedź na kryzys tradycyjnych instytucji i form religijnych. Tę nową religijność cechuje często indywidualizm, synkretyzm oraz elastyczne podejście do wiary i praktyk duchowych.

Przedstawiona zostanie jej genealogia, cechy oraz wpływ na kształtowanie się w ponowoczesności wspólnot religijnych i duchowych poza oficjalnymi strukturami. Celem trzeciego paragrafu będzie próba nakreślenia charakterystyki nowej duchowości, która daleko wykracza poza klasyczne ramy religijności instytucjonalnej, koncentrując się na subiektywnym wymiarze doświadczenia transcendentnego. Omówione zostaną tu kluczowe cechy tej duchowości, jak poszukiwanie autentyczności czy dążenie do samorealizacji i integracji. Rozważania te pozwolą wyeksponować specyfikę duchowego wymiaru życia w ponowoczesnej rzeczywistości oraz ich znaczenie dla szeroko pojętej kultury duchowej współczesności. Tak ukierunkowane wprowadzenie stanowi punkt wyjścia do szczegółowej analizy rozmaitych form i tendencji religijności i duchowości w epoce ponowoczesnej, umożliwiając wieloaspektowe spojrzenie na dynamiczne przemiany zachodzące w sferze wiary.

Ostatni, piąty rozdział monografii poświęcony jest analizie miejsca i funkcjonowania osoby w przestrzeni wiary, a jego celem jest ukazanie wielowymiarowości jej doświadczenia duchowego oraz relacji z transcendentnym wymiarem rzeczywistości. Rozważania te koncentrują się na ukazaniu złożoności aspektów osobowego podmiotu, który w wymiarze religijnym wchodzi w dialog z Absolutem, poszukując sensu, autentyczności i ostatecznego spełnienia. W siedmiu kolejnych paragrafach rozdziału zostaną zaprezentowane kluczowe wymiary osoby jako istoty religijnej. Paragraf pierwszy podejmuje temat transcendencji osoby, wskazując na jej fundamentalny wymiar, który umożliwia przekraczanie granic czysto immanentnych doświadczeń. Przedstawiona zostanie tu teoria osoby jako bytu otwartego na transcendencję, co stanowi punkt wyjścia dla dalszych rozważań o relacji człowieka z Absolutem. W paragrafie drugim omówione będzie zagadnienie dążenia do Absolutu, które stanowi zasadniczy impuls duchowy ludzkiej egzystencji. Przeanalizowane zostaną motywy i formy tego dążenia oraz ich znaczenie dla rozwoju religijności i duchowości. Kolejny paragraf analizuje „dwa skrzydła ludzkiego ducha”, które metaforycznie ukazują równowagę między rozumem a wiarą, uczuciem a intelektem, wskazując na konieczność harmonijnego rozwoju obu tych wymiarów w procesie integralnie rozumianego rozwoju duchowego osoby. Paragraf czwarty to okazja do skoncentrowania się na doświadczeniu spotkania z Absolutem, które jest kluczowym momentem w życiu religijnym jednostki. Zostaną tu przedstawione różnorodne formy i konsekwencje tego spotkania w perspektywie osobowej i wspólnotowej. Paragraf piąty poświęcono perspektywom nadziei, które wypływają z relacji z transcendencją. Omawiane będą filozoficzne, egzystencjalne, i religijne aspekty nadziei jako fundamentu duchowej wytrwałości i sensu życia. W paragrafie szóstym analizowana będzie autentyczność

i spełnienie jako cele rozwoju osoby w sferze duchowej. Przedstawione zostaną kryteria oceny autentyczności przeżyć religijnych oraz ich rola w realizacji integralnego rozwoju człowieka. Paragraf wieńczący ostatni rozdział poświęcony zostanie refleksji nad religią przyszłości, w której osoba jako podmiot wiary odnajdzie ważną dla siebie drogę doświadczenia religijnego i duchowego. Zostaną omówione możliwe kierunki rozwoju religijności i duchowości, które rzeczywiście uwzględniają współczesne wyzwania kulturowe i egzystencjalne. Tak zorganizowany rozdział umożliwi wieloaspektowe ujęcie osoby jako bytu transcendentalnego i duchowego, którego relacja z Absolutem stanowi fundament życia religijnego oraz klucz do pełni życia osoby.

Wyrażam nadzieję, że prezentowana monografia zagospodarowała, choć w niewielkim stopniu, temat badawczy, który wciąż nie wydaje się być nazbyt doceniany. Tymczasem zwłaszcza w ponowoczesnej, pluralistycznej rzeczywistości, refleksja nad tak ważną kwestią jak religia i wiara, jest szczególnie istotna. Domaga się znacznie głębszych konstatacji niż te, które bywają często formułowane w publicznym obiegu, z różnych zresztą punktów widzenia.